

Sygn. akt III CSK 434/14

POSTANOWIENIE

Dnia 27 sierpnia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący)

SSN Anna Owczarek

SSN Maria Szulc (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku Skarbu Państwa - Starosty W.
przy uczestnictwie L. M., J. M., J. C., L. S., A. S., C. S., Cechu Rzemiosł Różnych i
Przedsiębiorczości
w A., Gminy B. oraz Gminy A.
o uchylenie postanowienia Sądu Grodzkiego w A.
z dnia 22 lutego 1947 r. w sprawie [...] i ustalenie daty śmierci,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 27 sierpnia 2015 r.,
skargi kasacyjnej uczestnika Gminy A.
od postanowienia Sądu Okręgowego w K.
z dnia 8 maja 2014 r.,

- 1) oddala skargę kasacyjną;**
- 2) oddala wniosek o zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zaskarżonym postanowieniem Sąd Okręgowy w K. oddalił apelacje wnioskodawcy Skarbu Państwa – Starosty W. i uczestnika Gminy A. od postanowienia Sądu Rejonowego w W. oddalającego wniosek o uchylenie postanowienia Sądu Grodzkiego w A. z dnia 22 lutego 1947 r. o zmianie postanowienia z dnia 5 grudnia 1946 r. o stwierdzeniu zgonu F. Z. oraz o ustalenie, że zmarła ona z końcem jesieni 1942 r. nie przeżywając dnia 1 stycznia 1943 r.

Ustalił, że Sąd Grodzki w A. postanowieniami z dnia 5 grudnia 1946 r., sygn. [...], [...], [...] i [...] stwierdził, że A. Z. zmarł w T. w październiku 1942 r., a zatem nie przeżył dnia 1 listopada 1942 r., jego żona F. Z. zmarła z końcem jesieni 1942 r., a zatem nie przeżyła dnia 1 stycznia 1943 r., zaś ich dzieci D. i R. zmarły w Oświęcimiu w sierpniu 1943 r., a zatem nie przeżyły dnia 31 sierpnia 1943 r. Podstawę orzeczeń w stosunku do A. i F. małżonków Z. stanowiły zeznania świadka H. S., natomiast w stosunku do ich dzieci świadka E. R., których treść nie została przytoczona w uzasadnieniu postanowień.

Postanowieniem z dnia 22 lutego 1947 r., sygn. [...] Sąd ten zmienił postanowienie z dnia 5 grudnia 1946 r. i ustalił chwilę śmierci F. Z. na marzec 1944 r., najpóźniej 31 marca 1944 r. Podstawę rozstrzygnięcia stanowiły zeznania świadka L. B., która zeznała, że przebywała z F. Z. w obozie w Bielawie (Langbilau, podobóz Gross – Rosen), w którym ta zmarła w marcu 1944 r. Postanowienie spowodowało zmianę kręgu spadkobierców, bo w miejsce Skarbu Państwa jedynym spadkobiercą została L. S. - siostra F. Z.

Ponieważ wniosek oparty był na twierdzeniu, że zeznania L. B. stanowiące podstawę postanowienia zmieniającego z dnia 22 lutego 1947 r. nie odpowiadają prawdzie, Sądy obu instancji przeprowadziły dochodzenie sądowe w celu weryfikacji prawdziwości relacji tego świadka i dokonały analizy dostępnych dokumentów zawierających dane na temat śmierci rodziny Z. Analiza zgromadzonego materiału dowodowego doprowadziła do stwierdzenia, że bardziej zmierzał on do zdyskredytowania zeznań L. B., niż udowodnienia rzeczywistej daty

śmierci F. Z. Szereg dowodów poddaje wprawdzie w wątpliwość to, czy istotnie L. B. przebywała w obozie w Bielawie w 1944 r., ale definitywnie tego faktu nie wyklucza.

Sąd drugiej instancji wyraził pogląd, że domniemanie chwili śmierci wynikające z orzeczenia o stwierdzeniu zgonu może być obalone w postępowaniu przewidzianym w art. 539 – 543 k.p.c., co wymaga wykazania dowodami innej chwili śmierci zmarłego, niż określona w postanowieniu. Zdyskredytowanie zeznań L. B. nie prowadzi do przyjęcia za wykazaną chwilę śmierci określonej w postanowieniu z dnia 5 grudnia 1946 r., bo ewentualne podważenie dowodów w następczym postępowaniu zmieniającym postanowienie o stwierdzenie zgonu, nie powoduje automatycznego powrotu do wcześniejszej daty zgonu skoro wydanie postanowienia zmieniającego powoduje unicestwienie postanowienia pierwotnego. Ponowna ocena niekompletnego materiału dowodowego, dokonywana po kilkudziesięciu latach obarczona jest ryzykiem niepewnych ustaleń, a nie został przedstawiony przekonujący dowód, że F. Z. zmarła w innej chwili niż oznaczona w postanowieniu z dnia 22 lutego 1947 r. Zmiana postanowienia może nastąpić z przyczyny wykazania nowych okoliczności, a nie wskutek ponownej oceny materiału dowodowego. Wniosek oparto tylko na ponownej ocenie zeznań L.B., ale nie przedstawiono żadnej okoliczności, która pozwalałaby na jego uwzględnienie.

W skardze kasacyjnej od powyższego postanowienia uczestnik Gmina A. wniosła o jego uchylenie i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania. W ramach pierwszej podstawy kasacyjnej zarzuciła naruszenie art. 31 § 2 k.c., zaś naruszenie przepisów postępowania wywiodła z naruszenia art. 539 w zw. z 538 § 2 k.p.c., art. 539 k.p.c., art. 538 § 2 k.p.c. i art. 244 § 1 k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarżąca wnosi o uchylenie – w części dotyczącej daty zgonu – postanowienia, którym zostało zmienione postanowienie o stwierdzeniu zgonu oraz wnosi o stwierdzenie chwili zgonu zgodnie z pierwotnym postanowieniem.

Zagadnienie przedstawione w skardze kasacyjnej, dotyczące zakresu dowodzenia w postępowaniu o zmianę postanowienia o stwierdzeniu zgonu przez określenie innej chwili zgonu, związane jest z problemem odwołałości prawomocnych postanowień w postępowaniu nieprocesowym.

Art. 523 k.p.c. stanowi, iż prawomocne postanowienie orzekające co do istoty sprawy nie może być zmienione lub uchylone, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej i przewiduje wyjątek od tej zasady dla postanowień oddalających wnioski, które mogą być zmienione w razie zmiany okoliczności. Takimi przepisami szczególnymi w stosunku do prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu zgonu są, na zasadzie wyłączności, art. 539 – 543 k.p.c., które dopuszczają jego uchylenie w razie przeprowadzenia dowodu, że osoba zmarła żyje lub że jej śmierć nastąpiła w innej chwili.

Uchylenie orzeczenia w tym trybie nie następuje drodze zaskarżenia orzeczenia, bo albo nie jest ono dotknięte żadnym uchybieniem albo jego wadliwość nie jest wynikiem błędnych czynności lub rozumowania sądu, a więc nie jest ono wynikiem kontroli poprzednio przeprowadzonego postępowania. Zniweczenie skuteczności prawnej orzeczenia następuje w wyniku skorzystania przez wnioskodawcę ze szczególnego środka prawnego, kwalifikowanego w doktrynie w kategorii odwołałości orzeczeń. Odwołanie odnosi się do orzeczeń prawidłowych w chwili wydania zarówno pod względem ustalonego stanu faktycznego, jak i dokonanej oceny prawnej. Uchylenie lub zmiana orzeczenia następuje w razie stwierdzenia okoliczności, które albo nie istniały wcześniej, albo zostały później ujawnione. Są to więc nowe okoliczności, nieznanne w poprzednim postępowaniu i one podlegają badaniu w aspekcie wykazania przesłanek określonych w art. 539 k.p.c., a więc że osoba uznana za zmarłą w poprzednim postępowaniu żyje lub zmarła w innej chwili. Podstawy uchylenia postanowienia nie stanowi odmienna ocena materiału dowodowego w sprawie pierwotnej lub odmienna ocena prawna, bo nie podlegają ponownemu badaniu i ocenie okoliczności, które stanowiły wówczas podstawę faktyczną. Uchylenie postanowienia oznacza upadek wszystkich skutków nim wywołanych w takim zakresie, jakim jest objęte uchyleniem. Z tego względu w razie wydania

postanowienia uchylającego postanowienie o stwierdzeniu zgonu w części dotyczącej chwili śmierci i stwierdzającego inną chwilę śmierci, skutki prawne postanowienia uchylonego zostają w tej części unicestwione. Postanowienie w tej części traci byt prawny i nie może stanowić dowodu, o którym mowa w art. 244 § 1 k.p.c., a w rezultacie niedopuszczalne jest powołanie się na domniemanie prawdziwości jego treści objętej uchYLENIEM. Niezasadnie wywodzi więc skarżąca, że Sąd Okręgowy obowiązany był uwzględnić treść postanowienia z dnia 5 grudnia 1946 r. i ustalić chwilę śmierci F. Z. zgodnie z tym postanowieniem.

W postępowaniu o zmianę postanowienia o stwierdzenie zgonu wnioskodawca został wprost - z mocy art. 539 k.p.c. - obciążony ciężarem dowodu, że śmierć zmarłego nastąpiła w innej chwili, niż wskazana w pierwotnym orzeczeniu. Obowiązany jest wykazać w toku postępowania dowodowego, że powołane przez niego okoliczności, które nie były przedmiotem oceny sądu w poprzedniej sprawie, świadczą o zmienionym, innym stanie faktycznym. Art. 539 i 542 k.p.c. posługują się pojęciami „dowodu” i „udowodnienia”, co wyklucza przyjęcie możliwości uchYLENIA postanowienia o uznaniu za zmarłego z uwagi na wykazanie bardziej prawdopodobnej chwili śmierci, niż oznaczona w postanowieniu. Przesłanka prawdopodobieństwa, o której mowa w art. 538 § 2 k.p.c., dotyczy postępowania o stwierdzenie zgonu, natomiast postępowanie określone w art. 539 – 543 k.p.c. zakreśla ostrzejsze kryteria wymagając dowodu, że dana osoba zmarła w innej chwili, niż pierwotnie określona. Uproszczony tryb uchylania prawomocnych postanowień w postępowaniu nieprocesowym stanowi wyjątek od zasady niezaskarżalności prawomocnych postanowień orzekających co do istoty sprawy w drodze zwyczajnych i szczególnych środków zaskarżenia oraz od zasady wiązania jego treścią i zasady powagi rzeczy osądzonej. Podzielić trzeba poglądy doktryny, że oparcie tego trybu na określonym stopniu prawdopodobieństwa, a więc zastępowanie jednego domniemania kolejnym, nie sprzyjałoby pewności stanu prawnego. Postanowienie o stwierdzeniu zgonu jest skuteczne *erga omnes*, rodzi poważne skutki prawne i trzeba wykluczyć możliwość jego kolejnych uchyleń - wobec braku ograniczenia terminem nawet po kilkudziesięciu latach – jedynie na podstawie uprawdopodobnienia, a nie udowodnienia innej chwili zgonu.

Zarzut naruszenia art. 31 § 2 k.c. nie może być zasadny już tylko z tego względu, że zasada w nim wyrażona nie ma zastosowania w stosunku do osób, które zaginęły przed dniem 1 października 1950 r.; z mocy art. XXXIII § 2 p.w.k.c. chwilę ich domniemanej śmierci oznacza się bowiem według przepisów dekretu z dnia 29 sierpnia 1945 r. Prawo osobowe (Dz. U. Nr 40, poz. 223), a skarga nie zawiera zarzutu naruszenia art. 18 § 2 dekretu. Dodać tylko można, że domniemanie, o którym mowa w art. 31 ust. 1 k.c., obejmuje chwilę zgonu oznaczoną w postanowieniu o uznaniu za zmarłego, a w razie jego uchylecia chwilę zgonu oznaczoną w postanowieniu uchylającym. Obalenie tego domniemania może nastąpić tylko w postępowaniu przewidzianym w art. 539 – 543 k.p.c. według zasad, o których mowa wyżej.

Z tych względów orzeczono jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁴ w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.